

שלומית באומן

נקודת המוצא של התערוכה "29 km" והסימפוזיון שקדם לה "הגבלות בחופש התנועה", מתחילה ממפגש בין אמנים פלסטינים, גרמנים וישראלים, ומתמקדת בדיון סביב נושא זה, כפי שהוא בא לידי ביטוי באזורינו. זירת מחקר זו מזמינה את משתתפיה לתגובה בשפת האמנות, אשר משקפת היבטים שונים של ההחרפה המתמדת של הגבלות שונות בחופש התנועה של האוכלוסייה הפלסטינית הנמצאת תחת הכיבוש הישראלי, ושל הפלסטינים החיים תחת ריבונות ישראלית. 29 ק"מ, מציינים את אורכה של צלע המרחב הגדול ביותר בגדה המערבית, שפלסטינים יכולים לנוע בו מבלי לפגוש בהגבלה כלשהיא של הכיבוש הישראלי. נוכחותן של הגבלות אלו מתבטאות באמצעות מחסומים, כבישי הפרדה, גדרות, חומות וכדומה (29 ק"מ ממזרח למערב, ו-29 ק"מ מצפון לדרום, משמע כ-900 קמ"ר בחלקה הצפוני של הגדה המערבית ליד ג'נין).

הגבלות בחופש התנועה באות לידי ביטוי באופנים שונים ומגוונים המסדירים את התנועה של יחידים במרחב הציבורי ובמרחב הפרטי. הסדרים אלו מעמידים את השאלה של מקומו של הפרט כסובייקט, המנוהל על יד קודים אישיים וחברתיים, ומתמרן בין שאיפותיו לבין יכולת מימושן. מצד אחד הסובייקט הוא יציר של אותו "אני" (Self), בעל תכונות / מאוויים, ומצד שני יציר הסדר החברתי. במציאות המקומית של ישראל / פלסטין, "הגבלות בחופש התנועה" משמעו תמרון אין סופי בין שאלות של זהות, לאום, דת וכלכלה, המנסות להכפיף את התודעה הפנימית והסביבה הפיזית לפי צורכיהן. "חופש תנועה" הופך למשאת נפש בלתי מושגת מול סביבה כוחנית המתהדקת סביב הפרט, בעיקר כנכבש אך גם כנוכש.

בעוד באירופה נפתח המרחב הציבורי לתנועת חברי האיחוד האירופי: מוסרות הגבלות, הניידות הפיסית והכלכלית הופכת לקלה ומושגת יותר ויותר – מוסיף הכיבוש הישראלי הגבלות חדשות המכבידות על חופש התנועה של האוכלוסייה הפלסטינית, המתבטאות בשיטות משטור ושליטה המקיפות את כל תחומי החיים: שליטה צבאית, שליטה כלכלית, שליטה על אנרגיה, על משאבים כמו מים וחשמל, על חלוקה לשטחי ריבונות, על מידע, חלוקה לפי גיל ומגדר, תלות באישורים ותעודות. בנוסף, מתפתחת גם שליטה במרחב הפיזי: הקמת גדרות וחפירת תעלות, הקמת מחסומים מסוגים שונים, סלילת כבישי הפרדה, בניית חומת בטון, ושימוש באמצעים אלקטרוניים, דיגיטליים ועוד. כל אלו מגויסים למטרות של שליטה על 3.5 מיליון פלסטינים. הגבלות אלו, הופכות את התנועה / מעבר / גישה, למשימות קשות יותר ויותר מיום ליום. התערוכה "29 km" מעוררת דיון ומפנה מבט רחב – היסטורי ועכשווי – להקלות והגבלות של תנועה ממקום למקום. ממקום פיזי למקום מנטאלי, שיוט במרחב תוך כדי סגירה ופתיחה של

מעברים, באמצעות שאלות העוסקות בגלים של הגירה, גירוש, כלכלה, שינויים טכנולוגיים, מצבים פיזיים פסיכולוגיים ונפשיים.

מבט היסטורי רחב

השיח על פתרון הסכסוך בין הישראלים לפלסטינים מתחלק לשני דיונים משמעותיים: דיון היסטורי ודיון אתי. הדיון ההיסטורי מאופיין בוויכוח על ציוני דרך בתולדות הסכסוך, על ה"עובדות" או על ה"נרטיב" שלו: "מלחמת העצמאות" לעומת ה"נכבה". אחת השאלות השכיחות שעולות בדיונים בהם מתקיים קשר בין ה"סיפור ההיסטורי" לאתיקה, היא סימון נקודת התחלתו על ציר הזמן: ישראלים רבים אשר מתלבטים בשאלות ההיסטוריות והאתיות יעדיפו לראות במלחמת ששת הימים נקודת ציון משמעותית להתייחסות, ויראו בקו הירוק כמיצג אתיקה שהפכה לפרקטיקה. קבוצה קטנה יותר באוכלוסיה היהודית בישראל תראה את "תוכנית החלוקה" של האו"ם כנקודת מוצא למשא ומתן על הסכם עתידי עם הפלסטינים. מעט מאוד מבטים של יהודים החיים בישראל מופנים לתקופה שלפני 1948, תוך כדי ניסיון להבין את המונחים המאפשרים לבחון אותה ואת התהליך שהוביל למלחמה בין יהודים ופלסטינים באזורנו. התערוכה "29 km" מנסה לערוך בדיקה מחודשת ולפתח מבט שונה על הנרטיב ההיסטורי ועל האתיקה המאפיינת את ההגמוניה הישראלית ביחס לחברה הפלסטינית: מתוך הזדהות והבנה ולא מאוימות והפחדה, וביחס לחברה הגרמנית – מבלי ליפול למלכודת של הנרטיב ההגמוני שהתפתח בישראל ביחס לגרמניה שאחרי מלחמת העולם השנייה. מכאן, השתתפותם של אמנים גרמנים כחלק מקבוצה הבודקת את נושא ההגבלות בחופש התנועה בהקשר של אזורינו, היא משמעותית מאוד לפיתוח אותו מבט שונה על המציאות בה אנו חיים. התערוכה "29 km" מבקשת ליצור מרחב אשר בו לא מתקיימת הפרדה של הקשרים בין יחסי ישראלים-גרמנים או ישראלים-פלסטינים או פלסטינים-גרמנים באופן נפרד, אלא כמשולש של יחסים בין גרמנים-ישראלים-פלסטינים, כשלוש חברות שהקשר ההיסטורי ביניהן בלתי ניתן להתרה וקורא לבירור תמידי ולניתוח מפוכח.

ברלין, בשל עברה כחציה בחומה, כמסמלת את הריסתו ובנייתו מחדש של הקשר בין מערב למזרח אירופה. ברלין, אשר הפכה מעיר מחולקת לפתוחה ובין לאומית, יוצרת קשר סימבולי, מרובד ומורכב מבחינה היסטורית ותרבותית, בהקשר של הגבלת תנועה לעומת הגברת חופש תנועה. נקודת המוצא איננה התייחסות רומנטית לפירוק חומת ברלין כאקט חד ממדי ש"פתח עידן חדש". אין כאן ניסיון לערוך אידיאליזציה למהלך הגרמני ולחמוק מבעיות חדשות שנוצרו עקב הריסת החומה בברלין (שינויים בינלאומיים ובעיות חברתיות וכלכליות), אך יש כאן בהחלט התכתבות עם חברה שחיה כ-40 שנה בהפרדה ממושטרת וחווה באופן ממשי שינוי תפיסתי משמעותי, שהגביר את אפשרויות התנועה בגרמניה ובאירופה כולה. הניגוד המצמרר

בין אופיין וגדילתן המתמדת של ההגבלות בחופש התנועה שישראל כופה על האוכלוסייה הפלסטינית והתרת הגבלות אלו בהקשר של החברה הגרמנית בפרט והאירופאית בכלל, מאפשרים לבחון את שאלת ההגבלות כסוגיה ברת שינוי, תוך התבוננות על חברה שעוברת שינוי משמעותי זה. התערוכה "29 km" מנסה לפרק את הקושי העצום והטעון של שלוש החברות הגרמנית, ישראלית והפלסטינית, ולבחון את הקשר המשולש מתוך הכרה במורכבותו מצד אחד וניסיון לגעת ולהתיר את קשייו מצד שני.

הסימפוזיון: "הגבלות בחופש התנועה"

על מנת להתייחס לנושא "הגבלות בחופש התנועה" התקיים סימפוזיון כמפגש לימודי של המשתתפים בפרויקט. כחלק מתהליך הלימוד על פרקטיקות הגבלה ומשטור, נפגשנו עם אנשי אמנות, אדריכלות ופיתוח עירוני, בריאות הנפש וסוציולוגיה, וכן עם פעילי ארגונים שונים העוסקים באיסוף מידע ובפיתרון של בעיות ספציפיות של פלסטינים הנתקלים באופן יומיומי בשרירותן של הגבלות שונות של חופש התנועה. ערכנו סיורים ברמאללה וסביבתה, מזרח ירושלים, אום אל-פחם ותל אביב. לשם כך נפגשנו למשך שבוע בסוף נובמבר 2008. הסימפוזיון העלה מספר רב של שאלות שיצרו מצב של בדיקה בלתי פוסקת אשר באה לידי ביטוי בעצם קיומו ומימושו:

הפלסטינים שבעו מאירועי "דו קיום" ו"נורמליזציה" (מפגשים של יהודים ופלסטינים שפרחו בעיקר בתקופת הסכמי אוסלו) אשר עצם קיומם הפך אותם לאובייקט של הפנטזיה הישראלית על "תהליך שלום". בניגוד למדיניות ה"שלום" המוצהרת, באופן מעשי, הלכו וגברו ההגבלות על התנועה החופשית, נסגרו המעברים לסחורות ולמקורות פרנסה, הורחבו ההתנחלויות ואף נוספו התנחלויות חדשות, והשליטה הכלכלית נמשכה. החרפה זו, אשר המשיכה לצבור תאוצה באינתיפאדה השנייה, גרמה לפלסטינים רבים, ביניהם אנשי אקדמיה ואמנים, להסתייג מכל מפגש עם ישראלים או לערוך בדיקה מדוקדקת של מהות שיתוף הפעולה עימם. האמון ההדדי שאפשר שיתוף פעולה בין אמנים ישראלים ואמנים פלסטינים, התהווה במהלך פגישות ושיחות אשר התקיימו ברמאללה בחודשים שקדמו לסימפוזיון.

בנוסף – במצב הנוכחי, ישראלים ופלסטינים זקוקים לאישורי מעבר על מנת לנסוע ולפגוש זה את זה (בשטחי הרשות או בשטח בריבונות ישראלית). מדיניות ההפרדה הישראלית בין ישראלים ופלסטינים איננה מאפשרת את המפגש, אלא אם הצדדים יגישו בקשה לאישור מעבר. במציאות הנוכחית, הסיכוי לקבלת אישורי מעבר לצורך אירוע אמנותי אפסי עבור שני הצדדים, אך הרבה יותר חמורה מכך היא הפנמת משטור זה והסכמה עימו, תוך שימוש בשיטת האישורים עצמה – צעד המקנה לה לגיטימציה. לכן, הבסיס המוסכם למפגש בינינו היה כי אף אחד לא יבקש אישור כניסה (לא לישראל ולא לרמאללה) – למעט שריף סרחאן –

אמן החי ויוצר בעזה, שללא אישור אין כל סיכוי שיוכל לצאת מעזה ולפגוש אותנו ברמאללה, אום אל-פחם או תל אביב. מכיוון שידענו שהאמנים הפלסטינים לא יגיעו לתל אביב או אום אל-פחם מכיוון שהסיכון גבוה מידי עבורם, בנינו את התוכנית כך שרוב הסימפוזיון התקיים ברמאללה.

הבקשה לאישור מעבר של שריף סרחאן מעזה לרמאללה נדחתה, והשתתפותו בסימפוזיון התקיימה באמצעות שיחות טלפון ואינטרנט. באופן פרדוקסאלי, היחידים אשר יכולים ליהנות מחופש תנועה מלא באזור הם האמנים הגרמנים אשר יכולים לנוע חוקית בין רמאללה ותל אביב ללא הגבלה: הזרים חופשיים בתנועה במרחב ואילו המקומיים נתקלים בהגבלה מתמדת. כחודש לאחר הסימפוזיון שקיימנו, בסוף דצמבר 2008, החלה ההתקפה האיומה של ישראל על עזה. נראה היה כי התקפה זו טורפת שוב את הקלפים בעוצמתה. מצד שני, בהתבוננות מפוכחת על המציאות משני עברי המחסום, ההתקפה על עזה נראית כהמשך טבעי של אותה מגמה המאפיינת את המדיניות הישראלית: גירוש, אלימות, כיבוש והפרדה. בסימפוזיון "הגבלות בחופש התנועה" ובתערוכה "29 km" המוצגת בעקבותיו, יצרנו רגע יחיד במינו בו ביטלנו את ההפרדה הפיזית והמנטאלית, בו נוצרה תחושה של מובלעת שונה ושפוייה.

29 ק"מ – אמנים פלסטינים, גרמנים וישראלים

התערוכה 29 ק"מ מוצגת בימים אלו בגלריה לאמנות אום אל-פחם. התערוכה מחדדת את המפגש בין החיים לאמנות, בין הממשי למטפורי, בין החומרי לייצוגי. העבודות בתערוכה זו מאופיינות בשפה בהירה ונקייה המשקפת את תגובתם החזותית של אמניה לתהליך שעברו בסימפוזיון, ולמפגש הבלתי אמצעי ביניהם. בתערוכה מיצבים, ציור, צילום וידאו ואנימציה תלת ממדית. נסרין אבו בכר (זלפה), יצרה מיצב בו מפוזרים במרחב רגלי תינוקות סטטיים עשויים בטון ולבושים בתחתוני כותנה מעוטרים. הבטון, אשר מילא את מכנסי פועלי הבניין הפלסטינים בעבודותיה הקודמות, הפך מחומר הממלא תבנית מטפורית לחומר הממשי, לבשר של הגוף ולחומר מכונן הוויה. ציורו גדול הממדים של דיויד גוס (תל אביב) "Concrete Rhythm", מבוסס על פיתוח של צבע טמפרה עשוי בטון בשיטות יצור מסורתיות, בו הוא משתמש באקט של פירוק אוטומטי-אקספרסיבי. המקצב יוצר קשר בין משיכות המכחול החופשיות והמתפרצות לבין הנוכחות המאסיבית של חומות הבטון המבצבצות מכל עבר. אוליבר ון דנברג (ברלין), יצר מיצב בו מוצגים מצלמה עשויה מעץ, טיל מונחה המשמש לפעולת תגמול, כיסוי של מטוס מדגם ששימש במלחמת העולם השנייה, וקופסת מידע. ון דנברג יוצר זירה של חפצים ממשיים ומפרק באמצעותם דפוסי חשיבה הגמוניים.

עבודתו של מג'די חדיד (רמאללה), חוצה את חלל התערוכה לשניים באמצעות דלת מסתובבת דו כיוונית: ניתן להיכנס מבעד לדלת או לצאת ממנה, אך לא בו זמנית אלא אחד אחד – כפי

שמקובל במעברים מהשטחים לישראל. העבודה הנקראת "שהות נעימה" מובילה לפרוזדור בו תלויות ארבע קופסאות המשמשות לצפייה בתצלומי רנטגן, עליהן מופיעים דימויים של חדיד עצמו כפלסטיני וכמתנחל, כמשוקף ומצולם. חדיד מתכתב עם שאלות של משטור פיזי ומנטאלי, זהות קולקטיבית ואישית. אינס סקאבר (ברלין), חוקרת ארכיונים שונים בעולם, ושואלת שאלות על הקשר בין מידע, נרטיב ודימוי. נקודת המוצא של עבודתה היא ארכיון הצילומים של ואדי ערה, אשר הוצג עד לא מכבר בגלריה לאמנות אום אל-פחם ("זכרון מקום" אוצר: גיא רז). סקבר מתכתבת עם הארכיון באמצעות תצלום שמצאה בארכיון ספריית הקונגרס בווישינגטון: תצלום קבוצתי של המפגש השנתי של איגוד הנשים הערביות, 1944, מלון המלך דוד, ירושלים. באקט של ניסוח שאלה רטורית מניחה סקבר את התצלום הממוסגר על רצפת הגלריה, תוך כדי כתיבת מכתב אישי לאחת הדמויות המופיעות בתצלום. מכאן מבקשת סקבר לשים דגש על כך שהתצלום לא מצא עדיין את מקומו. היא מסיימת את המכתב לדמות מדומיינת בשם נג'ווה בשאלה: היכן חשבת לעצמך והיכן היית רוצה שתמונה זו תוצג? האם חשבת שהתמונה תוכל לאפשר או ליצור התאמה בין הזיכרון, המציאות והשפה?

סרט הוידאו של רון עמיר (שדה וורבורג), "המנהרה" (11:30 דקות), הינו מסע משותף של עמיר עם חבורת נערים מן הכפר ג'יסר א-זרקע במנהרה תת קרקעית – אקוודוקט מימי הרומאים – החפורה מתחת לכפר. המסע במנהרה חושף מציאות פנימית דחוסה ואפלה היוצרת מערך מורכב של יחסים בין המציאות העליונה שעל פני הקרקע לזו הפנימית התחתונה.

עבודתו של חוסני רדואן (רמאללה), יוצרת מפגש בין שלט ניאון בו משתמשים בדרך כלל כשילוט למסעדות ועסקים, עליו רשום בניאון סגול "RESERVED ALL RIGHTS NOT", לבין תצלום של שדה ירוק וחי הרמוס על ידי כלי רכב עלום.

סרט הוידאו של גרט בנדל (ברלין) "30" ("Everyday's state of exception" דקות), עוסק בהיבטים השונים של המושג "ביטחון" כפי שהם משתקפים דרך סדרת ראיונות עם שוטרים השומרים על בית הכנסת היהודי הגדול בברלין, נציגי הקהילה היהודית ואנשי ביטחון. הסרט מפגיש בין שורה של ניגודים: הוויה יום-יומית סבוכה של חיבור בין לקחי מלחמת העולם השנייה, לבין הסכסוך הישראלי-פלסטיני.

עבודתו של שריף סרחאן (עזה) "Gaza Stop...you are from" עשויה משילוב בין סדרת צילומים וסרט וידאו קצר (4 דקות). שילוב זה עוסק בכמיהתו של סרחאן לצאת מחוץ לגבולותיה של עזה בה הוא נתון במצור. היציאה מעזה יכולה להתממש רק דרך ארבע אפשרויות: מחסום ארז, הנמל, שדה התעופה והגבול עם מצרים ברפיח. ארבעת המעברים הללו סגורים כבר זמן רב. סרחאן מתעד בעבודה זו את ניסיונותיו לצאת מעזה, למרות הכישלון הידוע מראש.

רינת קוטלר (גבעתיים) מציגה את הסרט "Super Tiger" (6:30 דקות). בסרט, אותו יצרה קוטלר מתוך מקריות בלתי צפויה, נראית חבורת ילדים המדווחת על מעין "פיגוע" שהתרחש זה עתה לנגד עיניהם. הילדים הפנימו את החיבור בין שפת החדשות, ההופעה מול המצלמה ושפת הגוף המוכתבת ממנה, כמו גם את ההומור של תוכניות הילדים והנוער. התוצאה מזקקת שיקוף חד של תרבות הרייטינג והאלימות החוברות בטבעיות זו אל זו.

רוית לצר (מודיעין), בעבודתה "עדים", מתייחסת למתח בין תחושת ניקיון וטוהרה לעומת לכלוך וטומאה. לפי המסורת היהודית, "עדים" הם חתיכות בד קטנות המאפשרות לבדוק את סיום ימי הנידה ואת התרת האישה לבעלה. לצר מלכלכת את פיסות הבד הקטנות באדמה שנלקחה מאזורים בכביש 443, ובוחנת את טומאתה לנוכח צילומים מדיווחי חדשות אשר צילמה ממסך הטלוויזיה במהלך ההתקפה על עזה.

ה-OMR: מוזיאון הכיבוש, רמאללה – עבודתו של סבן קלדן (ברלין), נעשתה כסיור וירטואלי העשוי באנימציה תלת ממדית של מבנה המוזיאון המדומיין. קלדן מזמין את הצופה לערוך את הסיור מול שני מסכים המציגים צדדים שונים של צורתו החיצונית של המוזיאון ושל המבנה הפנימי שלו. מוזיאון הכיבוש רמאללה, מעוצב בהשראת הביטוי הגרפי של השרטוט שנשקף מתוך כוונות של צלפים: ארבע פינות שצורה של + במרכזן. החלל הפנימי שלו ריק ומנוכר. המוזיאון מפגיש את הצופה עם הצורך לניסוח הנרטיב של תכניו תוך כדי בדיקה היסטורית ותיאורטית.

ג'ורג' קליין (ברלין), בהתייחסות היתולית, יצר מיצב סאונד הממוקם בחלל ציבורי בכביש הראשי של אום אל-פחם. בעבודתו "Ramallah Tours", הציב קליין מונית צהובה מדגם "פולקסוואגן טרנספורטר" הנפוצה בגדה מערבית. מתוך המונית נשמעים קולות של עבודת סאונד שיצר קליין במיוחד לתערוכה זו. העבודה היא מחווה לנהגי המוניות מאזור רמאללה, אשר הופכים פעמים רבות את המונית שלהם למעין בית שני, לנוכח העובדה שקשה להם לחזות פעמים רבות, האם יוכלו לחזור הביתה – או שיצטרכו לבלות את שארית הלילה בשטח הפתוח בשל מחסום אותו לא יכלו לעבור. בחלל הגלריה הציב קליין עמדת מחשב בה ניתן לגלוש לאתר שתכנן "Ramallah Tours", ולהזמין סיורים בגדה המערבית ובישראל. כתובת האתר: www.ramallahatours.info מעבר לדיון המהותי כשלעצמו במציאות השוררת היום, כוחם הגדול של הסימפוזיון והתערוכה נובע מעצם קיומם: משתתפי הפרויקט יצרו מובלעת שפוייה של מפגש, מתוך סקרנות וצורך לפרק דפוסי חשיבה ידועים מראש. מבטם של המשתתפים הופנה במהלך הסימפוזיון והעבודה על התערוכה לשאלות של יחסי כוח, כיבוש, משטר, פתיחה וסגירת גבולות, שליטה, ותנועה ציבוריים ופרטיים. עבודותיהם המוצגות בתערוכה, מעלות שאלות מהותיות בהקשר של יחסי כוח אלו.

